

БҮГДЭ АРАДАЙ СОНИН

1997
августын
2

Зунай хүүл
улаагшан хонин
харын
29
гарагай 7
СУББОТО
№ 145 (19736)
Газетгын сэл хэлсээтэ

1921 оной
декабрин
21-нээ гарана

Мүнөөдэрэй
шухам
асуудал

Үглөөдэр - Түмэр замшанай үдэр

ДЭЛГҮҮРЭЙ ОРШОНДО ДЭНШҮҮЛЭЭШЬЕ НАА...

Түмэр харгы... Энэ харгы замаар арадай хэрэглэмжын хэды ехэ эд бараан ороноймной хизаар зүг бүхэннөө зөөгдэнэ гэшшэб. Газар дайдые дүрбэн зүг шэглэлээр эсхэмжэлэн түмэр замууд гүрэнэй экономика болон социальна ажабайдалые хүгжөөлгэдэ ехэхэн үүргэ дүүргэдэг байһан, мүнөөшье дүүргэһэн зандаа. Буряадай газар дэбисхэр дээгүүр зурыдаг Зүүн Сибирийн түмэр харгын депогой, мүн локомотив-вагон заһабарилдаг заводой бүхэ ажалшад энэ хэрэгтэ горитой хубитаяа оруулалсадаг ааб даа.

Энэ үдэртэй дашарамдуулан, локомотив-вагон заһабарилгын заводой ажалшад дэлгүүрэй харилсаанай оршондо ажамайдарха ямар арга бэдэрнэб, мүн мүнөөнэй хэрэг байдал ба ерээдүйн хараа түсбүүдынь ямар бэ гэжэ би хөөрөжэ үгэхэ хүсэлэнтэйб.

Һүүлэй жэлүүдтэ манай заводой үйлэдбэрийн хэмжээн эрид доошолоо. Ороной түмэр замуудаар арадай хэрэглэмжын эд бараа зөөлгын хэмжээнэй эрид бага болоһонтой энэ ушар холбоотой. Энээнһээ уламжалан замда ябаха составуудые заһабарилха, мүн түмэр харгыда хэрэгтэй запас хэрэгсэлүүдые бүтээн гаргаха захилтай хэмжээн бага болоо. Урда жэлэй энэ үеынхитэй сасуулахда, үйлэдбэрийн хэмжээн 12 процентээр доошоо унаад байна.

Иимэ болоод байхадань, дэлгүүрэй харилсаанай оршондо дэншүүлээшье наа, тэнсэлдэхэ, ажамайдарха, ажаллаха аргая бэдэрхэ болонолди даа. Нэн түрүүн шэнэ зүйлэй продукци үйлэдбэрилхэ эриэтэ урдамнай табигдана. Тинн байгша оной түрүүшын хахад жэлдэ 10.464.727,8 мянган түхэригэй шэнэ продукци бүтээн гаргагдаа. Энэмнай КР-1 түхэлэй 61 вагон заһабарилхантай адли бшуу даа.

Тусхайлан хэлээбэл, трамвайнуудые заһабарилжа эхилээбди. Манай Улаан-Үдэ болон Эрхүүгэй областин хотонууд соогуур ябаха 13 трамвай заһабарилгадаа. Шэнэ хэрэг эрхилхэдэ хэзээдэшье бэлэн байдаггүй. Шэнэ технологи, түхээрлэгнүүдые нэбтэрүүлхэ хэрэгтэй. Трамвай заһабарилха хэрэгтэ үйлэдбэрийн шэглүүлхэ, тэрэнэй ухаалан зохёолгые (конструкция) шудалха, инженернэ-техническэ хүдэлмэрилэгшэдэй шэнэ бэлэдхэл хэхэ хэрэг заһабарилгын хүдэлмэритэй нэгэ доро ябуулагдаа.

Энээнһээ гадна автобусуудай кузовуудые заһабарилха онол арга бэдэржэ байнхайбди. 1-дэхи ПАП-наа Икарус ба ЛиАЗ түхэлэй автобусуудай хууринуудые заһабарилха захил оронхой. Тиихэдэ хүн зонин ажалаар хангаха үшөө нэгэ арга олдобо гэшшэ. Мүн энэ хэрэг хотын

ажабайдалдашы тунхатай. Юуб гэхэдэ, автобусой паркын ажал хүдэлмэри нэргээгдэхэ болоно ха юм. Гадна энэ нандайнуудые Усть-Катавск хотодо заһабарилхыень эльгээнхаар тэрэл мүнгээ хотын бюджеттэ оруулжа, багшанарай ба эмшэдэй салин түлээгэдэ гаргашалаа наа дээрэ бэшэ гү?

Иигээд хүршэ областнууднаа захил абажа, троллейбусуудые заһабарилдаг болохоннай. БелАЗ автосамосвалнуудай электродвигательнуудые капитальна аргаар заһабарилжа эхилээбди. Заһабарилгын энэ хүдэлмэри дүүргэжэ, энергетигүүдтэ түлэхэ үри шэриенэ бага болгонобди. Мүн тиихэдэ республикын хүдөө ажахыда хэрэгтэй запас хэрэгсэлүүд дутана гэжэ хараада абан, завод дээрэ анзаһанай эринүүдые (лемех) бүтээн гаргадаг болонхойбди.

Түмэр замшадэй үдэртэй дашарамдуулан электропоездын хоёр вагон нэльбэн шэнэлэгдэжэ, ашагалгада тушаагдахань. Нэльбэн шэнэлэлгын, урлан нарижуулгын болон ухаалан зохёолгын талаар ямарханшые орёо хүдэлмэри дүүргэжэ шадаха заводой инженерно-техническэ албанай хүдэлмэрилэгшэдэй габьяа эцэд тон ехэ. Тэдэнэй хүсөөр заводоймнай ажал шэнэ ольготойгоор эрхилэгдэнэ гэшшэ гэжэ тэмдэглэхэ байнаб.

Һүүлэй үедэ хүдэлмэрийн зарим таһагууд хубилагдаа, хүтэлбэрилгын аппарат тэдхэлгэдэ мүнгэ зөөрийн гаргаша бага болгодоо. Энээнһээ уламжалан продукци үйлэдбэрилгын өөрын үнэ сэн хямда болохо үгөө. Хямда сэнтэй аад, шанарынһайн продукци үйлэдбэрилбэлнай, ашаг олзоннай дээшлэжэ байна ха юм.

Мүнөө ажалшадайнгаа салиншые түлэхэ мүнгэгүй байдаг ушар али олон дайралдана. Гарзманай үшөөл ехэ. Түмэр замшад маңда 169,9 млрд. түхэриг үритэй наань, бидэ ээлжээндэ 224 млрд. түхэригтэй үри шэриэдэ оронхойбди.

Хүдэлмэришэ зоной нуудал байдалда мүнөөнэй хүшэр сагта анхарал хандуулахые оролдонобди. Ажалшадая мяха, овош, хүнэй зүйлнүүдээр дутамаггүй ханганабди. Зэдын аймагай Оёорой совхозтой хэлсээ баталанхайбди. Наяын ерээдүйдэ хүдөөгэймнай ажалшад заводой хүдэлмэрилэгшэдые эдэе хоолой зүйлнүүдээр гүйсэд хангадаг болохо юм.

Үйлэдбэри дээрэ үндэр бүтээсэтэйгээр хүдэлхэ эриэтэ хүдэлмэрилэгшэдэйнгөө урда табидагыше наа, тэдэниие амаруулаха тухай баһал мартадаггүйбди. Манай заводой мэдэлэй "Сибиряк" гэжэ элүүржүүлгын лагерьта ажалшадаймнай үхибүүд жэл бүри амардаг, Котокель нуур дээрэ өөрын турбазатайбди. Тэрэшэлэн ороной болон республикын ехэ эхэ амаралтын газарнуудта хүнгэлэлтэй путёвконуудые ажалшадтаа үгэдэгбди. Өөһэдэньгөө профилакторидо ажалшаднай дуратайгаар амардаг юм.

Түмэр замшадые хайн үдэртэйнь дашарамдуулан, эрмэлзэл зоригоо мүхэнгүй, тойбог бэрхшээлнүүдһээ айнгүй ажаллаа гэжэ уряалнаб. Тиигэбэл зориһоноо заабол бэлүүлхэ аргатайбди гэжэ хэлэхэ байнаб.

Түмэр замай бүхэ ажалшадые, ажалай ветерануудые мэргэжэлэйнь һайндэрөөр амаршалаад, энхэ амгалан байдал, элүүр энхые хүсээнэб.

Александр КОРЕНЕВ,
локомотив-вагон заһабарилгын
заводой директор.

багсаагдана.
Улаан-Үдэдэ һуниндөө 14-16,
үдэртөө 28-30 градус дулаан болохо,
аадар бороотойгоор, шангаар
һалхилха зэргэтэй.

Ц.ЖАЛСАНОВА,
Улаан-Үдын
гидрометобсерваторийн
таһагые даагша.

ҺҮҮЛЭЙ МЭДЭЭСЭЛНҮҮД

АМАР САЙН "КИРСАН-ШАТАР"

Шатарай фестивалин һүүлээр Хүүгэдэй уран бэлигэй ордон соо Байгалай хүүгэдэй шатарай "Кирсан-Шатар" түбэй презентациин баяр ёһолол үнгэргэгдэбэ. Энэ түб хадаа ФИДЕ-гэй президент, Хальмаг-Тангч Республикын Президент К.Н.Илюмжиновэй хүндэдэ зорюулагдажа байгуулагдаа юм. Шатарга үхибүүдэй анхарал хандуулаха, тэдэнэй дунда эртэ урда сагта бии болоһон наада дэлгэрүүлхэ гэхэн зорилоо түбэй урда табигданхай. "Хараасгай" журналай редактор, арадай уран зохёолшо Цыден-Жап Арсланович Жимбиевэй аша туһаар энэ түб нээгдэбэ гэшшэ. Ц-Ж.А.Жимбиев тус түбэй президентээр томлодоо.

Баяр ёһололой үедэ хамба лама Дамба Аюшеев сугларагышадые амаршалаад, өөрынгөө болон буддын шажантанай шатар нааданда хараса тухай хөөрөжэ үгөө юм. Энээнэй һүүлээр хамба лама түбэй амгалан байхын тула маани уншаа.

Арадай Хуралай социальна политикын талаар комитедэй ахамад мэргэжэлтэ П.Ж.Хамширов республикын бюджет сооһоо тус түбэй хүгжэлтэдэ мүнгэн һомологдожо байха гэжэ найдуулба.

ВАРК-ын президент Д.Н.Д.Дугаров, Хабаровскын хизаарай Шатарай федерациин президент В.И.Вольнец, арадай артист Д.Ц.Дашиев, Хальмаг-Тангч Республикын Президентын советник В.Б.Папуев, Агын тойрогой түлөөлэгшэ Ц.Ч.Цыбиков, шатараар Буряадай 11 дахин чемпион А.Р.Гармаева гэгшэд амаршалгын үгэнүүдые хэлээ.

Монголой парламентын гэшүүн, Монгол Республикын Шатарай федерациин гэшүүн Тувшинтунсын халуунаар амаршалһанай удаа шатарай фестивальда ерэнэн Монголой хоёр команда хоригшодтоёо тайзан дээрэ гаража, ганса шатар наадажа шадаха бэшэ, мүн бэрхээр дууладаг байһанаа мэдүүлбэ.

Ганса шатарай түбтэ "Кирсан-Шатар" гэхэн нэрэ үгэхэ бэшэ гадна энэ үнгэргэгдэхэн хүүгэдэй уласхоорондын шатарай фестиваль "Кирсан-Шатар" гэжэ нэрлэгдэхэ тухай хэлсэгдээ.

Борис БАЛДАНОВ.

"БАДМА СЭСЭГ", БАЯРТАЙ!

Дэлхэй дээрэ мэдээжэ болоһон дуу, хатарай "Бадма сэсэг" гэжэ арадай ансамбль Францида болохо фольклорно фестивальда хабаадаха мүнөөдэр замдаа мордобо.

Россин соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ Дандар Бадлуевай хүтэлбэрилдэг энэ ансамбль 30 хүнһөө бүридэнхэй. Францида буряад арадайнгаа дуу дуулажа, олон янзын хатар наада харуулжа, тэндэхи, мүн тэндэ олон ороннууднаа сугларһан ондоошые зонини һонирхуула байха. Юундэб гэхэдэ, ансамблин программада тон һайхан дуунууд, тон хайн хатарнууд оруулагдаа.

М.ДАНИЛОВА.

ТУРҮҮШЫН ОЮУТАД

Түрэл хэлэн, литература, соёл болбосорол хүгжөөхэ талаар манай республикада, мүн буряадуудай ажаһуудаг бусадшые нютагуудта нилээд ехэ хүдэлмэри ябуулагдажа байна гээд мэдэнэбди. Буряад хэлэнэй багшанарые бэлдэхэ эрдэмэй гуламтанууд наа болотор оройдоол хоёрхон байһан юм - Буряадай гүрэнэй университетэй буряад хэлэ бэшэгэй факультет болон Эрхүүгэй гүрэнэй университетэй буряад хэлэ бэшэгэй таһаг. Харин мүнөө жэл иимэ үшөө нэгэ гуламта бии болобо гээд мэдээсээ бэлэйбди.

Шэтэ хотодохи Забайкалийн гүрэнэй багшанарай университетэй хэлэ бэшэгэй факультеттэ буряад хэлэнэй багшанар болохо эрмэлзэлтэй түрүүшын 25 хүн абтаба. һайхан түгэсэхэн шалгалтануудай дүнгүүдээр Агын автономито тойрогой, Шэтэ можын бусадшые буряад нютагуудай хүбүүд, басагад оюутад болобо гэшшэ.

Эрдэмэй энэ гуламта тушаа үшөө дэлгэрэнгыгээр хожом хөөрөхэбди.

Б.БАДМАСАНЖИН.

САГАЙ УДАРИЛ

Август харын түрүүшын үдэригүдтэ республика доторнай бага зэргэ һэбшээтэй халуун байхаар хүлээгдэнэ. Нүшиндөө 11-16, зүүн-хойто нютагуудта 6-11, үдэртөө 26-31, хойто аймагуудта, мүн бусад нютагуудта 22-27 градус

дулаан болохо юм. Анхаратгы: августын 3-да сагай ударил хубилжа, секундын 22 метр хүсэтэйгөөр һалхилха, тойрой тобило үрэхинүүлхэ, тэнгэри дуугаржа аадарлаха, бороон орожо, зарим нютагуудта мүндрөөдшые абахар

Продается новый мотоцикл "Урал" с коляской.
Тел. 7-33-78. Оплата в счёт взаиморасчётов.

Т О Л И И

ЛАМА БАГШЫН ҮГЭ ШАГНЫТ!

ОРОЛТО ҮГЫН ОРОНДО

ХЭДЭН арбаад жэлэй туршада гасан дуганууд үгы хэгдэжэ, шажан мүргэлнай хашагдажа, хүнөөгдэжэ байгаа ха юм гаа. Хэдыхэн жэлэй саада тээ мүргэл шүтээнээ хэргээжэ, гасан дугануудаа дахин бодхожо, Бурхан багшын хургаалье дахинаа сонсожо эхилээ хэмди. Тээ эрдэм номтой лама багшанарай дуталдаганиинь мэдээжэ. Тиимэһээ буддын шажанай дэлгэржэ, хүгжэжэ байһан зүүн зүгэй оронуудһаа ехэ багшанарые залажа, мүргэлэй элдэб ёһололнуудые дүүргүүлэхээ гадна, залуу хубарагуудта бурханай ном заалгажа эхилээ хэмди.

Эрдэмтэ ламанараарашье, эмшэ домшо, отошо маарамбануудаараашье (магарамба), уран гоё барилгаараашье, үзэсхэлэн хайхан шэмэг гоёолтоороошье урга саһаа холо ойгуур суурһаан, 1990-ээд оноор шэнээр бодхоогдоһон Санагын дасандашье хүршэ Монгол оронһоо болон Энэдхэгһээ лама-багшанар болон гэгээн римбүүшэнүүд заларжа, буддын шажанай гэгээн ном табижа, "Га" үзэгһөө эхилэн, түбэд ном заагаа хэн.

Тиигэжэ дайдын холышье гайхангүй, олон тоото дабаа дабануудые дабажа, заха холын Захаминай Санага нутагта заларжа, ном судар заһан тухайн "Ажалай туг" сониной 1996 оной майн 7-ной дугаарта бэшгээ хэн.

Эгэ ехэ багшанарай нэгэн Улаан-Баатарай Зүүн хүрэнэй лама Галбаабадраа маарамба ганса хубарагуудта ном заалгаар дүүрэгдэггүй, харин бүхн залуушуудта хургаал заабарияа түхөөжэ байдаг. "Ажалай тугай" 1995 оной июниин 27-ной болон августын 29-нэй дугаарнуудта "Монгол угсаата арадуудай ёһо гуримууд тухай тобишо мэдээнүүд" гэхэн гаршатайгаар хургаалайн үгүүлэлүүд толилогдоо хэн.

Мүнөө хүндэтэ уншагшад, таанадайнгаа анхаралда шэнэ найруулгыень дурадханабди.

ЗАЛУУШУУЛДА ЗАХЯА

УГ ГАРБАЛИАА мэдэхгүй, ёһо заншалаа мартаһан хүн өөрыгөө энэ хорбоо юртэмсэдэ мүнделхэн хүмүүн түрэлтэн гээшэб гэжэ ханахашье эрхгүй гээшэ. Мүн баһа түрэл хэлээ мэдэхгүй хаа, түрэлтэн тоонто нутагтаашье дурагүй байдагын мэдээжэ.

Үндэлхэн ёһо заншалнуудаа, түрэл хэлээ хүндэлжэ ябахаар илангаяа ургажэ ябаһан залуу үетэниие хүмүүжүүлхэн шухала. Эдир баһаань лэ иимэ хэлтэй, иимэ ёһо заншалтай, түүхтэй, уран зохёолтой, соёлтой арадай нэгэ түлөөлэгшэб гэжэ ойлгобол, бүхн наһан соогоо энэл арадай түлөө оролдожо ябахал.

Үндэр наһатай таабай, төөбинэрэйнгээ амиды мэндэ ябаһадань асуужа, нуража, һонирхожо, бэшэжэ, хадуужа абагты.

Бэлигтэй залуу хүбүүд, алта мүнгөөршье, түмэрөөр, модооршье уран дарха хэжэ, үндэлхэн угалза, хээнүүдые элдэб аргаар: соолгодожо, шудхажэ, тобойлгожо, һиллэжэ, дабтажа нурагты. Үндэлхэн урлалай аргаар бүтээгдэхэн урангоё шэмэг зүүдхэл, хутага, гаһан гэхэ мэтэ зүйлүүд олоной анхарал татаха, зон нүхэдтөөшье, хари холын айлшадташье бэлэг барихада, хүндэлхэнэй маша ехэ тэмдэг, сэгнэшгүй дурасхаал боложо, нэрэ солотнай холо ойгуур суурятахал.

Уран гартай басагад, гоё гоо малгайнаа эхилээд, гутал хүрэтэр – заа хүүгэдэйшье, бүһэтэй, бүһэгүйшүүлэйшье хубсаһа хунар баһал элдэб маягаар: олон тоото үнгэ нийлүүлэн, зүүтээр хадхажэ, нэхэжэ, угалза, хээнүүдые тааруулжа, утаһа татажа, эсхэжэ, оёжо нурагты. Ямаршье найр нааданда, хурим түрэдэ уран гоёор шэмэглэгдэжэ оёгдоһон үндэлхэн хубсаһаараа ябахадатнай, ямар гоё гээшэб!

Бээдээ таарууханаар, уранаар оёгдоһон, шэмэглэгдэхэн

хубсаһатай залуухан басагад, бэрээдүүдэй нахис-хотос гэшхэлхыешье харахада, һанаанда һайн байдаг. Буряад арадай эгээл дуратай, нэрээтэй, соёроотой ёохор нааданай дүхэриг соо бэе бээнгээ гарнуудые хани халуунаар хам барилсан, нэгэ жэгдээр хүлөө татажа, нарин матаргайгаараа нахилзажа, этигэл, найдал түрүүлхэн ирагуу һайхан дуугаа хангюурдан, бэе бээ дэмжэлсэхэн залуушуул ямар хүртэй, омогорхоомор, баярламаар гээшэб!

Эртэ урда саһаа маңда хүржэ ерэхэн арадай аман зохёол зоной ажабайдалһаа үндэлхэн

зохёогдоһон тула, арад зоной хүсэл эрмэлзэл, һанал бодолые хүсэд дүүрэнээр харуулна. Тиимэһээ сэгнэшгүй энэ ехэ баялигаа шудалан үзэжэ ябагты.

Найр нааданда, хурим түрэдэ урданайнгаа дуунуудые эхилээд лэ, мүнөөнэй дуунуудые шэрээгэй шэмэг болгон дуулахал даа. Иимэ ушарһаа хүн бүхэн 4-5 дуу һайнаар дуулаха шадабаритай ябаха шухала.

Үһнэ сабшалга, тарья хуряалгаяа дүүргээд, мал адууһаа буусадаа буулгаһаар лэ (намарай дунда һара соо), галай наада эмсөдхэжэ, үүрэй сайтар хатар, дуугаа дэлгээгты. Иимэ наадан, баяр зугаа заншалта болобол, ехэл һайн бэлэй.

Буряад зон хараһан үзэхэнөө, ажал хүдэлмэриез, зон нүхэдөө, адуу малаа, түрэл нутагаа – бултыеһэн дуун соогоо оруулжа, хоолойн хайханаар дуулахаһаа гадна, дуунуудаа ирагуу гоё аялгаар гүйсэхдэдэг байгаа. Дуу эхилхэн хүнэй хоолойтой нийлүүлэн, нэгэ жэгдэ хүгжэм гаргаха гэжэ буряадууд олон тоото үлээхышье, дэрһээр, суураар, модоор хэгдэхэн элдэб янзын лимбэнүүд, шэбшүүрнүүд, сэмгээр хэгдэхэн бүрээ, бэшүүрнүүд, далайн хорхойн дунгарнууд; нэгэ гү, али хоёр хилгаһан утаһатай, модоор гү, али суухаар хэгдэхэн, ута, богонишье эшэтэй элдэб хуурнууд; бага ехэнүүдые сан хэнгэрэгүүд, дамаари мэтын хүгжэмэй инструментүүдые дархалдаг байһан байна.

Тиигээдшье дуунууд удхаараа, аялгаараа өөр өөрын

илгаралтай байха: хурим түрын, ажабайдалай, адуу малай, агнуурин, нутаг нугын, бага, залуу, дунда, хүтшэннаһатанай, найрнуудай гэхэ мэтэ олон янзын ааб даа.

САГААН ЭДЕЭН

ЭЛИНСЭГ хулинсагуудайнгаа эдижэ ябаһан хоол унда бэлдэжэ шадаха хэрэгтэй. Илангаяа нутаг нугымнай ургамалай шэмэ шүүһые дууһан суглуулһан сагаан эдеэн хүнэй бэе махабадта айхабтар туһатай бшуу. Эльгэнэй, бөөрын, уушханай үбшэнүүдые хэргылхэдэ, сэгээ (кумыс) ехэ туһатай. Үе мүсын үбшэндэ нэрбэгдэбэл, айрагай шүүһээр жабшажа байгаад, уухада, ехэ эм болохо. Юрын бээе нуларһан, тэнхээ тамираа алдаһан хүншье сэгээ, айрагаар заһардаг. Сагаан эдеэгээр хоолложо ябаһан хүн бэе шабдаг, элүүр энхэ байдаг. Мүнөө үеын хүнэй дайсаниинь шүдэнэй үбшэн болоно. Харин сагаан эдеэгээр хоолложо ябаһан хүнэй шүдэн тэрэ ёһоороол байдаг. Тиимэһээ ямаршье хатуу эдеэ буйлуулжа эдидэг, тиихэдээ хоолой, хото болон бусад дотор органуудын элүүр байна ха юм.

Мүн баһа сай ундашье, мяхан табагуудышье ёһо ёһоорнь бэлдэжэ, хэм хэмжүүрээрнь хооллохо. Һарадаа нэгэ дахин масаглаха гэхэн гуримые манай элинсэгүүд наринаар сахижа ябадаг хэн. Аха захатанаа хүндэлэн ёһолжо, хоол бүхэнөө һайн һайхан үгэнүүдтэйгээр барюулдаг байгаа.

Сагаан эдеэн хадаа бүхн монгол туургата арадуудай эгээл хүндэтэй эдеэн болоно. Дээдэ бурхадаа, уула обоонуудайнгаа эзэдые, хүндэтэ айлшадаа угтахадаа, үдэшэхэдөө, мэргэн баатарнуудаа, бүхэ барилдаашадаа, гүйгөөшэ хурдан эмнүүдээ алба сагаалдаг хэн.

БУЯН ҮЙЛЭДЭЛГЭ

БУРХАН шажанда хүзэглэжэ, буян үйлэдэжэ, һанаа сэдхэлээр һайхан ябабал, үйлэдэхэн юумэн бүхэн урагшатай байха. Буруу үзэл һанаатай, буруу хурисал үйлэдэжэ ябабал, бүхн һанаһан хэрэгүүд урагшагүй байхань дамжаггүй. Тиигээд лэ бүхн ажаמידарал баһал буруу тээшээ, хазагай байха.

Уур хяар боложо, хүниие шэрүүн харасаар шэрбэжэ, нодаргаа урдаа баряад ябаашад далан нүгэлдэ унаха гэдэг юм.

Тиимэһээ үри хүүтэдэ эдир баһаань һайнаар хүмүүжүүлхые оролдохо хэрэгтэй. Тиихэдээ бүхн юумэн журамһаа дулдыдадаг гэжэ ойлгоё. Шанга журамтай үхибүүн аха зоной хүүрээр ябаха, эхэ, эсэгэдэ туһалхаар бэрхэ, һоноршье, сээсншье байдаг. Харин эрхээр нураһан үхибүүн гээшэ хэлэ амандаашье муухан аад, аашалха аяглахань үнгэрүү байхаһаа уламжалан, юумые ухамайлан бододоггүй, ухаанинь балартанги байха юм. Ехэ болоходоо, тамхи татаха, архихание балгажа, гэртэхиинээ зобоохо нэгэ ехэ дайсан болодог. Үшөө саашаа болоходоо, хулгай, худалшье үйлэдэжэ, нүгэлдэ унаха, түрмэ түншын үүдэ татаха. Тиимэ хүн буян нүгэлшье, бурхан шүдхэршье, хойто түрэлшье гэжэ ой ухаандаа оруулдаггүй. Ойндонь нэгэ ороошье хаан: "Тамэ гээшэтнай хаанаа байдаг юм, хэн хараһан, үзэхэн юм? Бии юм хаань, унабалшье унуужалби", – гэжэ архяар, хара тамхяар һанал бодолоо балартуулаад лэ ябажа байхал даа.

Эдэ бүгэдэ тухай, хүндэтэ түрэлсид, һайн ойлгожо, үри хүүгэдээ зүб замаар хүмүүжүүлхэ хэрэгтэй: хожомынь таанадташье, танай үхибүүдтэшье һайн байхал даа. Эндэ баһа нэгэ юумэ нэмэлтэй хаш: угаа үргэлжэлүүлхэ, нэрээ нэрлүүлхэ үхибүүгээ зүб мүрөөр хүмүүжүүлхын тула, өөһэдөө зан абарияа һайн хайханаар, сэдхэлээ сэрбээр, архи тамсинһаа холуур ябахые оролдохо шухала. Архида алмайрхын орондо аарса хүрэнгээ, айраг тарагаа уужа, бэе шиираг, ухаан бодол хэргэг, үхибүүдтээ жэшээ боложо ябагты!

ГАЛБААБАДРАА,
Санагын дасанай багша.
ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Галбаабадраа лама
унзад Гарав – Сүрэн шабитаяа.

байгал шадарай нютагүдта

ГАРАА ДЭЛГЭЭД ҺУУХАГҮЙЛ...

Энэ зураг дээр Николай Николаевич Сороковиковые харанат. Тэрэ Түнхэнэй аймагай Тала (Талое) нютагта ажаруудаг.

Таряшан угай Николай Николаевич бүхы наһая хүдөөгэй хүнгэн бэшэ ажалда зорюулһан хүн. Урид "Восточные Саяны" колхозой, удаань "Мир" колхозой али ондоо халбарида хүдэлхэдэнь, таряшан хүнэй түрэлхиин дүршэлтэй зонтой тааран

хүдэлхэ зан абаритай Николай Николаевиче колхозой правлени от деленин хүтэлбэрилэгшөөр томилһон юм.

Мүнөө пенсидэ гараашье наа, таряшанай табисуураар юу гараа дэлгээд нууха нэм, хаба соогоо хүдэлжэл байгша.

Г. САМБЯЛОВАЙ фототекст.

МВД-һээ мэдээсэнэ

МАШИНЫНТНАЙ АБЯАН ДУУЛДАБАЛ

Хулгайшад, тонуулшадһаа машинаа хамгаалха гэбээ ойро зуурашье машина соогоо түлхюур, проволок, пассатиж, жолоошой удостоверени, паспорт ба бусад зүйлнүүдые орхёод бү ябагты. Машинадаа сигнализация хэжэ абабал ехэ хайн гэшэ. Машинаа гэрэй газар гаражда табихадаа, хүдөө нютагаархид харуулша нохой тэжээхэ ёһотой юм. Ехэнхи хулгай гэрһээ холо баригдаһан гаражнуудһаа хэгдэнэ. ГАИ-гай албанай мэдээгээр шэн сахаригтай досоо газарһаа гоёор харагдаһан машинанууд хулгайшадтай анхарал татана бшуу.

Машина соогоо үнэ сэнтэй юумэ, эдээ хэбэл, гэрһээ хол бэшэ, нүдэн доро табигты. Агта машинаа хулгайшадһаа хамгаалха арга боломжонууд олон ха юм.

ХАТУУХАН ХАРАЯА БАРЯАД, ХИИРЭХЭ УШАРНУУД АЮУЛТАЙ

Мүнөө үеын байдалаар республика дотор архи ууха, хар тамхи татаха, хэрүүл гаргаха, гэр байрынгаа эд бараа ногтуугаар эмдэдэг зон үсөөн бэшэл даа. Хара хэрүүлэ тоосолдоондо, наншалдаанда гар доро байһан агнуурибуу, хүхэ, хутага бусад "хүйтэн үүбсэтэй" хэрэглэгдэнэ. Хүршэ айл, нута нютагтатнай, иимэ ушарнууд олоо тохёолдобол, арадай сүүдтэ хандаха аргатайг. Хара тамхи архида ороһон зоноо эмшэлүүлхэ хэрэгтэй. Зүгөөр ямар нэгэн айлда архи хэжэ наймаалдаг, хара тамхинаа зүйлнүүдые хэдэг зоной байбал, удаан болгонгүй МВД-гэй дотоодын хэрэгүүдэй таһагта дуулгаха шухала.

ДЭЭРМЭШЭДҺЭЭ БЭЭЗ ХАМГААЛГА

Үйлсын дээрмэшэдһээ бээз хамгаалгын нэгэ хэды юрын гуримуудые мүн лэ хүн бүхэн мэдэхэ ёһотой. Хэрбээ үдэшэ орой нэгэн хоёроороо ябаа наа, түрэл, танил зондоо заабол автобус, трамвайн буудал хүрэтэр хүргүүлэгты. Гадна алаабхи, үйлсөөр, түб талмай дээрэ, ногоон дэлгүүр мүнгэн байна гэжэ бултыень гаргаад тоолоһоной хэрэггүй. Үбэлэй сагта малгай, сүүмхыетнай буляаха ханаатай хүнэй дахаа наа, саашаа тэрвэдээд гүйлтэгүй, бүри гэнтэ гэдэргээ, һөөргөө эрьедээд алхалбалтай, дээрмэшэд нюураа харуулхаа түбэгшөөхэ. Жэшээнь, подъездын, үйлсын вокзалай харанхы булангуудаар байлгаад тонохоо ханаа наань, "түймэр" гэжэ хашхарха хэрэгтэй. Энэ үгэ зоной анхарал татажа болохо магад...

ГЭР БҮЛЭДӨӨ АЮУЛГҮЙ БАЙДАЛ ТОГТООГЫТ

Үүдыетнай хүнэй тоншобол, яаран бү нээгты. Үүдэнэй саана хэн байна гэжэ түрүүн мэдэхэ хэрэгтэй. Хулиганууд наа ерэнэн хүршэтнай, түрэлтнай ба милицийн албата боложо байгаад, мэхэ гохоор орохо. Иимэ ушарта үүдэг гансал богонихон гэнжэ гохоһоонь сааша тайлангүй нээх гэжэ хэлэлтэй. Тала руу ошоходоо, сонхо, балконойнгоо үүдэ хаагаад, түлхюурээ дүтэ орхингүй ябаха юм. Танай анхаралтайгаар байдалдаа хандаха наа ба милицийн харуулай туһаар хулгай худал болохогүй.

А.БУДАЕВ бэлдэбэ

Усть-Ордын һонин

ЗАНШАЛТА МҮРЫСӨӨН НЭРГЭЭГДЭБЭ

Байгша оной июлин 25-26-най үдэрнүүдэ Усть-Орда нууринда Сибирь болон Алас-Дурна зүгэй арадуудай фестиваль үнгэрбэ. Тус спартакиадада Тыва, Саха (Яхад), Буряадай, Хабаровска хизаарай, Кемеровскэ областийн, Ханты-Мансийска округой түлөөлэгшэд болон бусад, хамтадаа 12 команда сугларһан байна. Хоёр үдэрэй туршада наарта дээгүүр хүрэлгэ, яхад, буряад, тыва арадуудай бүхэ барилдаан, хүхэ шэдэглэн, гиир үргэлгын болон бусад мурьсөөнүүд үнгэргэгдөө. Энэ ехэ хэмжээ ябуулгада Москва хотоһоо ерэнэн Российн Федерацийн Спортын талаар гүрэнэй хорооной түлөөлэгшэ А.А.Дмитриева, Сибирийн Олимпийскэ академиин түрүүлэгшэ И.Судейманов гэгшэд хабаадалсаһан байна.

Сибирь болов Алас-Дурна зүгэй арадуудай түрүүшын фестиваль 1996 ондо Кызыл хотодо үнгэргэгдэһэн юм. Мүнөө жэлэй мурьсөөнүүдые Новосибирск хотодо байгуулагдаһан Сибирийн Олимпийскэ академи эмхидхээ юм.

Командануудай хамтын дүнгүүд гаргагдаашьегүй наа, бүхэ барилдаагаар Усть-Ордын округой, Буряад Республикын барилдаашад амжалтануудые туйлажа, онсо шалгарһан байна. А.Мантыков, О.Поляков, А.Федоров, Т.Цыреторов гэгшэд тус тустаа өөһэдн шэгнүүрнүүдтэ иалта туйлаба.

Е.ЦЫБЕНОВА.

Бүхэроссин "Эхэ орон" гэнэн программын нэгэ хубинь Буряад орон соогоур аяншалга хэжэ ябадаг "Тоонто нютаг" гэнэн хүдэлөөн болон. Энэмнай хэдэн жэлэй урда тээ байгуулагдаһан аяншалга болон хизаар ороноо шэнжэлхэ талаар Буряад Республикын хургуулинуудай холын хараатай программа боложо мүндэлһэн юм.

Һүүлэй хоёр жэлэй туршада республика дотор, тэрэ тоодо аймагуудай хургуулийн хуралсалай үедэ хизаар ороноо шэнжэлэгшэдэй конференци боложо дүүрбэ.

ШУХАГ БОЛОҢОН ЗҮЙЛНҮҮД ҺОНИРХОГДОО

Байгша оной июнь нарада Улаан-Үдэ хотодо зарлагдаһан хизаар ороноо шэнжэлэгшэдэй республиканска конференцидэ хургуулинуудай бүхы отрядуд хабаадалсаһан байна. Эдэнэр районнуудай, удаань районнууд хоорондын конференциүүд дээрэ тоосожо, илажа гараһан хүбэлгэн бэрхэ хүбүүд, басагаднай болон.

Улаан-Үдэн техничскэ мэргэжэл олгодог управлениин элүүржүүлгын "Юность" гэжэ баазада тус конференци болоо нэн. Улаан-Үдэн 22-дохи дунда хургуулийн хурагшад Наталья Соломко, Полина Байбородина (хүтэлбэрилэгшэнь Т.М.Виноградова), Мухар-Шэбэрэй аймагай Хошуун-Үзүүрэй, Хориин 1-дэхи хургуулинуудһаа Арюна Цыбанова (хүтэлбэрилэгшэнь Л.Б.Чимитова), Ирина Арефьева (хүтэлбэрилэгшэнь Т.Ф.Гармаева) гэгшэд Буряад оронойнгоо түүхэ шэнжэлэгшэдэй хэнэн хүдэлмэри тухай хайн мэдэхэ байһанаа гэршэлээ. Хориин дунда хургуулийн нүгөөдэ хурагша Дарима Бадмажапова, Оронгын хургуулийн Ирина Бадмаева (хүтэлбэрилэгшэнь Я.М.Сондуева), Хэрэнэй хургуулийн Иосиф Полхонов (хүтэлбэрилэгшэнь М.А.Чупрова) гэгшэд архивай материалнуудые шэнжэлжэ, түүхэдэ шухаг болоһон зүйлнүүдые оложо, сугларагшадта хайшаагдаа.

Хурагшадтай бэдэржэ олоһон хэдэ хэдэн материалнуудые хаража үзэхэдэ, дилэнхи олонийн аймагтаа мэдээжэ болоһон багшанар, эрдэмтэд тухай һонирхолтой мэдээсэлнүүд юм. Тэдэнэрэй дундаһаа нэгэ заримыень тэмдэглэе. Доодо-Ивалгын хургуулийн хурагша Сэсэг Будаева тэрэ холын жэлнүүдтэ нютагтаа хургуули нээһэн мэдээжэ багша Б.С.Санжиевай ажал ябуула тухай хайн мэдээсэл хэнэн байна. Элһэнэй хургуулийн Александр Раднаев (Хурамхаан) Гэгээн-лама Цэдэн Соодоевой нютагтаа хэнэн, эмхидхэһэн ажал ябуулгада зорюулажа, элидхэл олоһон һонорто дурадхаа.

Ивалгын, Мухар-Шэбэрэй, Хориин, Хурамхаанай, Яруунын аймагуудай, мүн Улаан-Үдэ хотын хургуулинуудай хурагшадтай хизаар ороноо шэнжэлжэ олоһон шухаг материалнуудай выставкэ конференцидэ хабаадагшадтай анхарал ехээр татаба гэжэ тэмдэглэлтэй.

Г.БУХАЕВА, Аяншалгын болон хизаар ороноо шэнжэлдэг республиканска түбэй директорэй орлогшо.

Эмхидхэн байгуулагшад - Буряад Республикын Президент, Арадай Хурал болон Правительство

Редактор А.А. АНГАРХАЕВ.

РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ: Г. Х. ДАШЕЕВА (редакторай орлогшо), Б.М.Ж. БАЛДАНОВ (харюусалгата секретарь), Р.Б. ГАРМАЕВ, Д.Д. СУНДАРОН (Буряад Республикын Арадай Хурал, табагуудые даагшад; Ц. Ц. ДОНДОГОЙ, С. Д. ОЧИРОВ, Т.В.САМБЯЛОВА, В.И.ПИНТАЕВ (хэблэлэй директор).

Манай адрес:

670000, Улаан-Үдэ, Каландаришвилиин үйлсэ, 23, "Буряад үнэн" газетын редакци.

Газетэ хэблэлэй 1

хууданан хэмжээтэй. Индекс 50901. Хэһэг 2424. Хэблэлдэ тушаагдаһан саг 17.00.

"Республиканска типографи" гэнэн

АО-до газетэ хэблэгдээ. Директорийн телефон: 2-40-45. Б-0079-дэхи номертойгоор бүридхэлдэ абтанхай. Заказ № 7845.

Редакциин телефонууд: редакторай - 1-50-96, присмнын - 1-54-54, редакторай орлогшын - 1-68-08, 1-64-36, харюусалгата секретарийн - 1-50-52, секретариатай - 1-62-62, таһагууд: үндэһэтэй болон политическэ асуудалнуудаар - 1-55-97 (даагшань), 1-61-35, 1-34-05, экономикын - 1-63-86, 1-61-35, сөһлой болон түүхын - 1-60-21 (даагшань), 1-57-63, залуушулай, оюутандай ажабайдалай болон олонийтын хүдэлмэрийн - 1-54-93 (даагшань), 1-69-58, мэдээсэлэй болон сөһосхой - 1-67-81, корректорнүүдэй - 1-33-61, компьютерна түбэй - 1-66-76.

"Бурятия" хэблэлэй телефонууд: директор - 1-49-94, бухгалтери - 1-23-67, вахта - 1-35-95.

Тоонуудай, бодото баримтануудай, хүнэй, нютагай нэрнүүдэй бэшэлыг хазгайруулан ушарта авторнуудын харюусалгатай. Редакциин һанамжа автарайхитай адли бэшэ байжа магад.